

Onko YK:lla yhteisen tulevaisuutemme avaimet?

Tarja Halonen¹

Kosmopolis pyysi minua kirjoittamaan Yhdistyneistä kansakunnista (YK) ja monenkeskisydestä valtiojohtajan näkökulmasta. Pyrin lähestymään aihetta ensin historian, sitten nykytilanteen valossa ja sitten kansainväliseen vaikuttamiseen siirtyen. Tietysti, naisnäkökulmaa unohtamatta.

Yhteinen maailmamme on kokenut viime vuosien aikana shokin toisensa jälkeen. Koko tämä vuosituhat on ollut jonkin asteista heräämistä yhteiseen kohtaloon ja yhteiseen vastuuseen.

Toisen maailmansodan jälkeen tapahtunut ryhdistäytyminen otsakkeella ”Ei koskaan enää” synnytti Yhdistyneet kansakunnat ja pakotti ihmisoikeuksien parempaan kunnioittamiseen, asevalvonnan tehostamiseen ja Euroopassa vähitellen kasvavaan alueelliseen yhteistyöhön. Maanosan uudelleen rakentaminen painotti erityisesti taloudellisen kasvun merkitystä. Vallitsevan käsityksen mukaan maiden välinen kauppa ja muu taloudellinen yhteistyö sitoisi ne keskinäiseen riippuvuuteen ja siten rauhaan. Pelkän kansantalouden kasvun lisäksi painotettiin vähitellen sosiaalisen oikeudenmukaisuuden merkitystä yhteiskunnallisen vakauden lisääjänä.

Oma sukupolveni ja sitä vähän nuoremmat suuret ikäluokat merkitsivät yhteiskunnalle suurta resurssien lisäystä, mutta myös paljon uusien investointien tarvetta. USA:n ja Euroopan hyvinvoinnin ajattelun painopiste oli pitkälti pohjoisella pallonpuoliskolla. Muiden luonnonvarat voitiin valjastaa oman toimeentulon resursseiksi. Suomessakin aika ja energia kuluivat maamme taloudelliseen ja henkiseen uudelleen rakentamiseen ja sitten vähitellen kansainvälisen kelpoisuuden ja näkyvyyden kohentamiseen. Kansainvälisyys oli pitkälti presidentin varassa.

Kyllä muitakin keinoja toki käytettiin maamme kansainvälisen profiilin kohentamiseen – missikisoista olympialaisiin saakka. Suomi oli muutostilassa ja niin oli maailmakin. Vaikka maamme oli säilyttänyt suurin piirtein parlamentarismen ja oikeusvaltioluonteensa läpi kovat kohtalonvuotensa, oli Suomi jäänyt paljon jälkeen muiden pohjoismaiden kehityksestä.

Suomi pääsi liittymään Yhdistyneisiin kansakuntiin vasta vuonna 1955. Syy ei ollut yksin meidän, vaan idän ja lännen jännitteiden. Niin sanottu kylmä sota rajoitti YK:n kasvua ja piti muun muassa Suomen jonossa YK:n ulkopuolella. Presidentti Kekkonen voimakas rooli kansainvälisessä politiikassa oli monessa asiassa hyväksi, mutta ajan mittaan toiminnan pohjan kapeus vinoutti ulkopolitiikkaamme ja sen vaikutus alkoi näkyä myös sisäpolitiikassa.

Presidentti Koivisto panikin alulle perustuslakiuudistuksen, joka näkyi myös ulkopolitiikassa. Uudistuksessa kirjattiin koko joukko aiemmin tehtyjä ihmisoikeusuudistuksia suoraan perustuslakiin, mutta epäilemättä suurimman huomion vei ylimmän valtiojohton välisten suhteiden säätely. Lopputulos oli kompromissi, johon liittyi monenlaista hienosäätöä.

1 <info@presidenthalonen.fi>

Jo edeltäjäni presidentti Ahtisaaren aikana oli kiistaa presidentin ja pääministerin roolista Euroopan unionissa. Näiden ongelmien toivottiin tulevan ratkaistuksi uudella perustuslailla.

Olimme liittyneet jo vuonna 1995 Euroopan unioniin, ja ensimmäinen puheenjohtajuutemme oli vuonna 1999. Se unioni, johon me liityimme, oli voimakkaasti talouspoliittinen ja laajentumishaluinen. Puheenjohtajuuskautemme aikainen unioni oli toisenlainen. Se haki myös yhteistyöhön aikaisempaa enemmän syvyyttä. EU:n perussopimuksen muutokset kuuluivat sekä presidentille että hallitukselle ja sitä myöden myös eduskunnalle.

Euroopan unionissa on monenlaisia maita. Minusta suomalaisia tuntui hämäävän se, että unionissa on useita kuningaskuntia. Valtion päämiehellä on tällöin näkyvä, mutta edustuksellinen asema. Tasavalloissa on monenlaisia järjestelmiä, joista tietysti Ranska on näkyvin presidentin johtama maa. Suurvalloissa sekä USA että Kiina tai Venäjä ovat samalla tavoin presidenttivaltaisia. Parlamentaarinen demokratia, joka oli meillä voimakkaasti suosiossa, on helposti pääministeri- ja hallitusvetoinen.

Keskusteluun vallasta antaa väriä paljon muutkin seikat kuin pelkät pykälät. Ihan yksinkertaisesti asiaan vaikuttaa se, kuka kulloinkin on presidentti tai pääministeri tai miellyttääkö valtamediaa asianomaisen henkilön poliittinen linja vai ei. Viime vuosien pääministereissä on ollut vahvasti kansainvälisestä poliittisesta toiminnasta kiinnostuneita kuten Paavo Lipponen tai enemmän talouspolitiikkaan tai sisäpolitiikkaan innostuneita kuten Juha Sipilä. Kunkin oman kiinnostuksen lisäksi joutuu harkitsemaan poliittista tilannetta laajemmaltikin. Suomi on aidosti monipuoluemaa. Hallitukset ovat lähes aina koalitioita. Yhden puolueen voimin ei saada aikaan enemmistöä eduskunnassa.

Yhden puolueen kannattajilla ei myöskään valita suomalaisessa vaalijärjestelmässä presidenttiä. Toisella kierroksella moni äänestäjä joutuu valitsemaan ei vain toiseksi parasta vaan vähemmän ärsyttävän. Sitten kun yhteistyö alkaa presidentin ja muun valtiojohtajien kanssa, voi olla niin, ettei presidentin taustapuolueet ole lainkaan hallituksessa. Kahden kauden presidentillä ehtii olla monta pääministeriä – itsellänikin viisi – vaikka puhutaankin pitkäikäisistä hallituksista Suomelle tunnusomaisena piirteenä. Mutta yhteistoimintaan ulko- ja turvallisuuspolitiikassa pitäisi kuitenkin pystyä eikä tämä vaatimus koske vain presidenttiä.

Presidentti Niinistön ja pääministeri Sanna Marinin yhteistyörupeaman aikana on ollut kaksi hyvin erityyppistä isoa turvallisuusriskiä. Ensimmäinen oli korona ja toinen Venäjän hyökkäys Ukrainaun.

Olen itse ollut pitkään laajan turvallisuuskäsitteen (engl. *comprehensive security*) kannalla ja puhunut sen puolesta. Toisin sanoen turvallisuuteen liittyy paljon muitakin riskitekijöitä kuin aseellinen konflikti, joka sekään ei ole mennyttä aikaa. Tämä reaalistui meille kaikille Venäjän hyökättyä Ukrainaun.

Koronapandemia puolestaan osoitti uudenlaisen – ei aseellisen uhan – laajamittaisen vaikutuksen sekä yksilön että yhteiskunnan turvallisuuteen – eikä sekään akuutti haaste ole vielä ohi. Suomi on menestynyt kansainvälisen arvioiden mukaan varsin hyvin molempien haasteiden hoidossa. Toki yhteistyön muodoista ja malleista keskusteltiin koronaepidemian alkaessa aika paljon. Mielestäni pääministerivetoinen malli toimi kohtuullisen hyvin.

Myös kriisitutkijat ovat tutkineet toimintamalleja ja niiden toimivuutta erilaisissa katastrofeissa. Asiantuntijat ovat olleet laajasti sitä mieltä, että äkillisessä, lyhytaikaisessa katastrofissa

tällainen ”nyrkkimalli” voi olla hyvä, mutta mitä pidemmäksi kriisi venyy, sen parempi on käyttää niin sanottua normaalia hallintomallia. Eri hallinnonalojen ja eri hallintotasojen hyvä yhteistoiminta on tietysti aina tärkeää.

Venäjän hyökkäys Ukrainaan oli todella poikkeava tilanne Euroopassa, joka oli elänyt Länsi-Balkanin kriisiä lukuun ottamatta yhtä historiansa pisintä rauhanaikaa. Aseellista sota on käyty samanaikaisesti monessa maailman kolkassa, mutta eurooppalaisin silmin se on tapahtunut ”jossain muualla”. Eurooppalaisten analyysit ja kehitysmallit kriiseistä ovat muista tuntuneet ehkä vähän arroganteilta. Nyt näiden muiden silmin sota on Euroopassa ja riskinä on, että kaikki joutuvat kärsimään tilanteesta.

Tätä artikkelia kirjoitettaessa viimeisin mielipidekysely antoi presidentti Niinistölle, mutta myös muulle valtiojohdolle, erinomaisen arvosanan etenkin Natoon liittymisprosessista mutta myös koronan hoidosta. Sekä kansa että päättäjät reagoivat muun maailman mielestä hämmästyttävän nopeasti Natoon liittymiseen Ukrainaan kohdistuneen hyökkäyksen tapahduttua. Ainakin ulospäin pääministeri Marinin ja presidentti Niinistön yhteistyö toimi erittäin hyvin ja lisäksi sekä eduskunnan että kansan gallupmielipiteen kanssa hyvin yhteen sopien.

Vähemmälle huomiolle on ainakin toistaiseksi jäänyt kysymys, miksi liittymisprosessi näyttää menevän hyvin joustavasti. Natohan ei ole peitellyt laajentumishalukkuuttaan ja sitä, että ovet ovat auki erityisesti Suomelle ja Ruotsille. Sen sijaan arviot Suomen puolustuskyvystä ja toiminnan yhteen sopivuudesta ovat olleet paljon myönteisemmät kuin mitä kotimainen polemiikki olisi antanut uskoa. Minusta se ei ole mikään ihme, koska sekä aseistuksen yhteensopivuutta että käytännön yhteistyötä on harjoiteltu pitkään erilaisissa kriisinhallintaoperaatioissa. Yhteensopivuuden tavoittelu ei ole ollut salaisuus. Se ei vaan ole ollut kovin mediaseksikästä, kun siihen ei ole liittynyt välitöntä jäsenhakemusta Natoon.

Suomen onnistunut toiminta oli ehdottomasti hyvä meille itsellemme, mutta se vahvisti samalla mainettamme osaavana ja rohkeana toimijana.

Näiden kuvaamani kriisien hoitaminen vei sekä päättäjien, median ja tavallisten kansalaisten mielenkiinnon ja niin paljon rahaa, että sitä alkoi uskoa jo ilmastokriisin loppuneen. Näinhän ei valitettavasti käynyt, vaan luonnon kanssa hyvin vaikea saada aikaan edes neuvotelutaukoa. Asioiden lykkääminen ei toimi hyväksemme.

Suomen oma kiinnostus YK:hon alkoi melko ripeästi, vaikka se kylmän sodan jännitteiden vuoksi siirtyikin vuosikymmenellä eteenpäin. YK:n päätökset ovat usein enemmän moraalisesti kuin juridisesti sitovia, jonka vuoksi hyvinkin erilaiset maat ovat innostuneet liittymään jäseniksi. Vastaavasti esimerkiksi Euroopan unioniin liittyminen on edellyttänyt paljon perusteellisempaa harkintaa kummaltakin osapuolelta.

Uranourtajina YK:ssa

Olemme olleet ylpeitä siitä, että naiset ovat saaneet maassamme täydet poliittiset oikeudet ensimmäisinä maailmassa. Pelkän äänioikeuden naiset saivat Uudessa Seelannissa ennen suomalaisia. Suomessa valtaosa miehistäkin sai poliittiset oikeutensa vasta yhtä aikaa naisten kanssa. Suomalaiset naiset ovat myös käyttäneet saamaansa poliittista valtaa ahkerasti – ja käyttävät edelleen.

Näin on myös YK:ssa. Helvi Sipilä oli ensimmäinen naisasiaan nimetty alipääsihteeri. Naisten toimintaa on periaatteessa tuettu YK:ssa eri tavoin, vaikka taloudellisista resursseista on edelleen tiukkaa. Hillary Clintonin lausunto Pekingin naisten kokouksessa (vuonna 1995) naisten oikeuksista ihmisoikeuksina oli tavattoman tärkeä. Jatkoa seurasi YK:n vuosituhat tavoitteissa vuonna 2000. Sukupuolten tasa-arvo ja huomion kiinnittäminen naisten alistettuun asemaan oli askel eteenpäin. Erityisesti tyttöjen koulutuksessa edistytettiin.

Myös YK:n turvallisuusneuvosto vahvisti päätöslauselmallaan 1325 (vuonna 2000) naisten merkittävän roolin kaikkien konfliktien estämisessä ja ratkaisussa. Samassa päätöslauselmassa turvallisuusneuvosto vaati toimia konflikteissa tapahtuvan naiseen kohdistuvan väkivallan, erityisesti seksuaalisen väkivallan ehkäisemiseksi. Seksuaalisen väkivallan käyttö tuomittiin likaiseksi aseeksi ja sen käyttöä jo käydyissä sodissa ryhdyttiin tutkimaan aikaisempaa enemmän.

Naisten osallistumisen lisäämistä rauhanturvaoperaatioissa alettiin painottaa. Huomiota kiinnitettiin naisten määrän vähäisyyteen rauhanneuvotteluissa. Muutoksen aikaansaaminen on ollut eri syistä hyvin hidasta. Olen itsekin ollut mukana edistämässä israelilaisten ja palestiinalaisten naisten omia rauhanneuvotteluja.

Huomio alkoi yhä enemmän kiinnittyä niin sanottuun intersektionaaliseen syrjintään. Tämä tarkoittaa eri syistä syrjintäalttiisiin ryhmiin kuuluvien ihmisten riskiä joutua moninkertaiseen syrjintään. Tällöin nimenomaan naiset ovat yleisen sukupuolisyrynnän vuoksi riskialttiita. Toisaalta naisten syrjintä on huomattu useissa yhteyksissä vähän nopeammin eikä sitä ole voitu ohittaa naisten suuren määränkään vuoksi kovin helposti. Naisten syrjinnän poistaminen on toiminut siten avaimena myös muuhun syrjintään.

Sukupuolten tasa-arvon nostaminen kestävän kehityksen yhdeksi 17 tavoitteesta on ollut ollut käänteentekevää. Se merkitsee ymmärrystä siitä, että naisten aseman parantaminen on koko ihmiskunnan tulevaisuuden kannalta keskeinen asia. Sukupuolten tasa-arvon saavuttamiseksi eri sukupuolisten ihmisten asemaa on tutkittava huolellisesti, mutta jo nyt meillä on valtavasti näyttöä siitä, miten tärkeää naisten aseman parantaminen on jokaisessa maassa – Suomessakin. YK:n pääsihteeri António Guterres on toistanut edeltäjänsä tavoin, että kestävä kehitys ei toteudu ilman sukupuolten tasa-arvoa.

Minulla on ollut hyvä onni toimia Suomen ulkoministerinä (1995–2000) ja sen jälkeen presidenttinä (2000–2012). Suomella oli hyvä maine ja naiset olivat eri ohjelmissamme näkyvästi esillä. Kansainvälisesti vertailtuna kohtuullisen vaatimattomat resurssit käytettiin tehokkaasti. Omalta osaltani poikkeuksellista oli toiminta YK:n luottamustehtävissä jo tasavallan presidentin virassa ollessani. Siihenhän sisältyy aina jonkin verran riskinottoa. Nämä luottamustehtävät, vuosituhattavoitteet, ILO:n globalisaatiokomissio ja RIO-prosessi, sujuvat minulta hyvin ja toivat Suomellekin näkyvyyttä.

Toimintani on jatkunut erilaisissa tehtävissä virkavuosiensa jälkeenkin. YK:n tehtäviin kutsutaan. Asianomaisen kotimaa ei tee valintaa. Useimmat tehtävät ovat luottamustehtäviä, joten niistä ei makseta palkkaa, mutta kustannukset korvataan. En ole itse halunnut virkamieheksi, vaan teen työni mielelläni luottamushenkilönä ja asuen Suomessa. Se tosin merkitsee melkoista matkustamista.

Suomesta kotoisin olevien virkamiesten määrä on ollut kasvussa. Meistä jokaisella, jotka olemme mukana kansainvälisessä politiikassa, voi olla tässä tietynlainen lisäarvo, mutta sitä ei kannata liioitella. Yhtä lailla YK kuin muutkin kansainväliset järjestöt haluavat virkamiehen tai -naisen olevan heidän käytössään eikä jonkun maan edustajana. Sama tasapainoilu koskee myös luottamustehtäviä. Henkilön kyky ja maine yhdessä taustamaan kanssa voi tehdä oikean kombinaation.

Pieni maa, kuten Suomi, ei voi muuttaa maailmaa yksin. Tarvitsemme kansainvälistä yhteistyötä. Myös esimerkillä on suuri merkitys. Samalla meidän on priorisoitava ja keskityttävä meille kaikkein tärkeimpiin kysymyksiin kansainvälisesti, jotta pystymme todella vaikuttamaan. Ja niin Suomi onkin tehnyt. Suomen kaltaisen pienen maan kannattaa olla myös ahkera, jos haluamme maailman muuttuvan haluamaamme suuntaan. Asiat, joihin pyrimme vaikuttamaan, ovat välttämättömiä Suomen ja koko maapallon tulevaisuudelle. Niitä edistäessään Suomi voi ylpeästi olla luokan paras tyttö.